

Skaitmeninės reprodukcijos: katalogo aprašų modeliai ir elementai

Sofija KLARIN

Nacionalinė ir universiteto biblioteka, Zagrebas, Kroatija, el. p. sklarin@nsk.hr

Straipsnyje pristatomos skaitmeninių reprodukcijų ypatybės ir rūšys bei išryškinamos problemos, atsirandančios sudarant bibliografinius aprašus. Siekiant palyginti faksimilių ir mikrografinių reprodukcijų aprašo modelį, pateikiama Kroatijos katalogavimo taisyklių ir ISBD(ER), ISBD(G), ISBD(M) ir ISBD(NBM) nurodymų analizė, išvardijami aprašo elementai ir UNIMARC formatą atitinkantys laukai. Straipsnyje taip pat pateikiamas skaitmeninių reprodukcijų aprašų modelis, taikomas Kroatijos nacionalinės ir universiteto bibliotekos Zagrebe vykdomame išteklių skaitmeninimo eksperimentiniame projekte.

Reikšminiai žodžiai: skaitmeninės reprodukcijos; katalogo aprašas; versijos aprašas; standartai; ISBD(ER); ISBD(NBM); UNIMARC.

1. Įvadas

Bibliotekos, pradedančios vykdyti iš jų fondų atrinktų išteklių skaitmeninimo projektą, turi ne tik apibrėžti techninius, organizacinius, teisinius, finansinius ir kitokio pobūdžio projekto aspektus, bet ir išspręsti skaitmeninių reprodukcijų katalogo aprašų sudarymo klausimą. Svarstomieji ištekliai yra elektroninių išteklių rūšis, kurios bendri apibūdinimai atsiranda dėl skaitmeninės jų formos, tuo tarpu kiti apibūdinimai priklauso nuo jų kūrimo metu taikomos specifinės procedūros ir yra glaudžiai susiję su tam tikrais konkretais skaitmeninimo projekto tikslais. Kiekvienas skaitmeninimo projektas yra išskirtinis dėl skaičiaus ir rūšies reprodukcijų, kurių kūrimas priklauso nuo vartojamos techninės ir programinės įrangos, skaitmeninamo ištekliaus rūšies ir numatyto vartojimo tikslo. Svarbu įtraukti informaciją apie suskaitmenintus išteklius į bibliotekos katalogą, susieti originalus su jų reprodukcijomis, kad vartotojai galėtų susipažinti su visomis egzistuojančiomis dokumento formomis, taip pritaikant jungiamojo katalogo paskirtį ir funkciją.

ISBD(ER), kuris apibrėžia ir skaitmenines reprodukcijas, nesiūlomas aiškus aprašo modelis ir galutinis sprendimas paliekamas bibliografijos centrums. Be to, standarte konkrečiai neapibrėžtas skaitmeninių reprodukcijų skirtingų versijų aprašas. Jame taip pat aiškiai neapibrėžta,

koku būdu reikia užrašyti specifines aprašo pastabas, pavyzdžiui, pastabas apie skaitmeninių reprodukcijų ir jų versijų vartojimo sąlygas ir teises.

Kiti probleminiai klausimai yra susiję su skaitmeninių reprodukcijų kompiuterinio įrašo formato pasirinkimu. Formatas, tradicinis arba naujesnė įrašų sudarymo schema pagal metaduomenis, pasirenkamas remiantis projekto rūšimi ir tikslais, skaitmenines reprodukcijas gaminančios įstaigos tipu bei finansine parama, kurią projekto metu galima išleisti katalogavimo tikslams.

Šiuo metu Kroatijos bibliotekos žengia pirmuosius žingsnius, skaitmenindamos jose sukauptus išteklius, ir susiduria su skaitmeninių reprodukcijų apdorojimo problemomis. Sprendžiant katalogavimo problemas visada naudinga pasikliauti šalies katalogavimo taisyklėmis, net jei problemos susijusios su išteklių rūšimi, kuri neįtraukta į taisykles. Evos Veronos sudarytame leidinyje *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* („Abėcėlinių katalogų sudarymo taisyklės ir vadovas“ toliau tekste *Vadovas*) pateikiamas aiškus konceptualus faksimilių aprašo modelis, kurį taip pat galima pritaikyti skaitmeninėms reprodukcijoms, nes aprašai panašūs tuo, jog siejasi su reprodukuotu dokumentu. Galimybę pasinaudoti *Vadovu*, sprendžiant problemas aprašant skaitmenines reprodukcijas, reikėtų iširti, lyginant jį su kitais aprašo modeliais, kurie remiasi skirtinguose ISBD pateikiamais nurodymais.

2. Terminologija ir išteklių apibrėžimai

Prieš kataloguojant skaitmenines reprodukcijas pirmausia reikia nustatyti aprašomo bibliografinio vieneto rūšį, po to pasirinkti aprašui taikytinus standartus ir formatus, atsižvelgiant į specifinius konkretaus projekto ar bibliotekos reikalavimus bei būsimą skaitmeninės reprodukcijos paskirtį.

Skaitmeninimas – tai procesas, kurio metu išteklių turinys ir išvaizda skenuojama, kopijuojama, fotografuojama arba kitokiomis įrašymo priemonėmis¹ perkeliama į skaitmeninę formą. Originalaus šaltinio skaitmeninimas vadinamas „pirminiu“ skaitmeninimu, tuo tarpu kitų netiesioginių šaltinių skaitmeninimas yra „antrinis“, kai skaitmeninama originalo fotografinė reprodukcija arba mikrofilmas.

Skaitmeninimo metu gaunami elektroniniai failai arba, pagal ISBD(ER) terminologiją, elektroniniai ištekliai. Šios rūšies elektroniniai ištekliai kuriami kitaip nei gryniesiems skaitmeniniai ištekliai. Analogiškai faksimilių apibrėžimui, ištekliai, sukuriama skaitmeninant kitų laikmenų turinius, galėtų būti apibrėžti kaip „tiksliai rašyto arba spausdinto teksto, piešinio, paveikslų ar kito vieneto reprodukcija“, pagal kurią (skaitmeninė) „faksimilė gali perteikti tikrąjį, padidintą arba sumažintą originalą“².

Skaitmeninimo produktai dažnai vadinami *suskaitmentintais ištekliais*, tačiau mikrofilmavimo produktai vadinami *mikrofilmų reprodukcijomis, mikroformomis, mikrofilmais* ir t. t., terminas *mikrofilmuoti ištekliai* nevartojamas. Todėl tam, kad būtų galima atskirti dvi reprodukcijų formas, kurios, tiesą sakant, turi labai panašius bibliografinius apibūdinimus, šiame straipsnyje ištekliai, gauti skaitmeninimo metu, vadinami *skaitmeninėmis reprodukcijomis*³.

3. Skaitmeninių reprodukcijų rūšys

Vieno iš skaitmeninimo procesų, skenavimo, metu sukuriama failai, kurie dažniausiai yra prieinami, vartojami ir pateikiami internete, siekiant netiesiogiai išsaugoti originalą. Pavyzdžiui, Mathew Woollard išskiria dvi skaitmeninių reprodukcijų rūšis: skaitmeninį *surogatą*, t. y. aukščiausios kokybės skaitmeninę reprodukciją, ir skaitmeninę *repliką*, t. y. papildomai redaguotą, nukopijuotą failą, kuris turi papildomos vertės⁴. Toliau pateikiama klasifikacija ir pasirinkta skirtingų skaitmeninių reprodukcijų rūšių terminologiją reikėtų vertinti kaip negalutinę, nes tikrasis projekto tikslas ir yra apibrėžti skaitmeninių reprodukcijų versijų rūšis ir skaičių, kaip jau buvo minėta anksčiau⁵.

3.1. Skaitmeninis originalas

Pirmoji originalios medžiagos kopija vadinama *skaitmeniniu originalu (faksimilės originalu)*⁶. Tai aukštos kokybės *vaizdinis failas*, dažniausiai TIFF formatu, kurio nereikia papildomai apdoroti ar sumažinti⁷. Tik tokius vaizdinius failus galima naudoti kaip pagrindą sukurti skaitmeniniam originalui, kadangi (iki realaus įrodymo laipsnio) jie atvaizduoja originalo turinį ir išvaizdą⁸.

Skaitmeninį originalą galima apibūdinti kaip *pagrindinę išsaugojimo kopiją (archyvinės kokybės išsaugojimo surogatą, surogatą išsaugojimui)*, jei ji susideda iš vaizdinių failų, kuriuose yra viso originalo kopija ir jei ji sukurta pagal rekomendacijas archyvinės kokybės išsaugojimo surogatams gaminti. Europos mikroformų originalų registras (*European Register of Microform Masters – EROMM*), kuris priima ir skaitmeninių reprodukcijų bibliografinius įrašus, reikalauja, kad išsaugojimui skirti

¹ Kai kuriuose profesiniuose straipsniuose terminai „skaitmeninimas“ ir „skenuavimas“ vartojami kaip sinonimai, tuo tarpu kiti autoriai sinonimiškai vartoja „skaitmeninimo“ ir „skaitmeninimo projekto“ terminus, o „skenuavimo“ terminą vartoja tik medžiagos įrašymo ir perkėlimo į skaitmeninę formą procedūrai įvardyti. Rečiau vartojami terminai yra šie: *reprodukuavimas, kopijavimas* ir *reformavimas*.

² Verona, Eva. Priručnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga : prvi dio : odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986. p. 379.

³ Skaitmeninimo produktai vadinami: *kopija, perspaudas, faksimilė, surogatas, substitutas* arba *pakaitalas, versija, laida* ir t. t. pridant „skaitmeninis“. Šiais terminais siekiama aiškiau pademonstruoti skirtingų rūšių skaitmeninių reprodukcijų įvairovę.

⁴ Woollard, Mathew. Digital resources : challenging use or users' challenges : conference proceedings. // Examining the impact of digitization upon scholarship in the humanities, 7 July 2003 / Institute of Historical Research. <http://www.history.ac.uk/conferences/digitisation2003/woollard.html> (2003-12-12).

⁵ Australijos nacionalinė biblioteka vykdo skaitmeninimo projektą, kurio metu kuriami šių tipų duomenų failai: pagrindinis failas, antrasis pagrindinis failas, sumažinta kopija, apžvalginė kopija, mokslinė kopija, spausdintinė kopija ir interaktyvi kopija. Cf.: Atvaizdai pristatomi: <http://www.nla.gov.au/digital/delivery/html> (2003-10-10).

⁶ Terminu *skaitmeninis originalas* kartais įvardijami ištekliai, pradžioje sukurti elektronine forma tam, kad vėliau būtų galima paskelbti spausdintą versiją arba perkelti į kitą elektroninę formą. Tokiais atvejais skaitmeninis originalas neskelbiamas. Kroatijos profesinėje literatūroje taip pat vartojamas terminas *digitalne master datoteke* (cf.: Vrana, Radovan. Digitalni Babilon : utvrđivanje kriterija za vrednovanje kvalitete izgradnje i sadržaja digitalnih zbirki i usluga. // 6. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / edited by Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. pp. 49-61.) ir *master-slika* (cf.: Zlodi, Goran. Muzejska vizualna dokumentacija u digitalnom obliku : magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2003.).

⁷ Daugiau informacijos apie skenavimo procedūrą: Zlodi, Goran. *Ibid.*, p. 18.

⁸ Schwartz, Werner. On the importance of recording microforms and digitised versions produced for preservation on the international level, with a focus on standards. http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000055/article_content.htm (2003-12-14).

originalai būtų minimalios 600 taškų colyje raiškos⁹. Skaitmeninio originalo nebus įmanoma peržiūrėti kompiuteriu dėl jo failų dydžio, taip pat siekiant apsaugoti nuo neleistino vartojimo. Iš esmės skaitmeninis originalas vartojamas kaip šaltinis naujoms kopijoms, redaguotoms ir sutrumpintoms originalios reprodukcijos versijoms, kurios tinkamesnės prieigai ir vartojimui gaminti.

3.2. Kopijos prieigai ir vartojimui

Naujos reprodukcijos versijos sukuriamos iš skaitmeninio originalo (dar vadinama *išvestiniais atvaizdais* arba *failais*), užtikrinant skaitmeninio originalo kaip „archyvinės kokybės surogato“, nevartojamo kitiems tikslams, išsaugojimą.

Skaitmeninio originalo versijos vadinamos toliau išvardytais terminais, kurie priklauso nuo paskirties: *vartotojo kopijos*, *informacinės kopijos*, *vartojimo kopijos*, *skolinamos kopijos* arba *prieigos kopijos*. Panašiai kaip mikrofilmo reprodukcijos, pirmoji skaitmeninio originalo versija gali būti taip pat vadinama *tarpine kopija*¹⁰. *Tarpinė kopija* (taip pat vadinama *pagrindine kopija*) dažniausiai pagaminama suglaudinus pagrindinį skaitmeninį failą į kitą formatą, pavyzdžiui, JPEG. Glaudinant failą nebūtina papildomai jo redaguoti arba atvaizdą galima apdoroti, apkarpanant ar išlyginant kraštus. Bibliotekose originalas vartojamas kitoms kopijoms ir versijoms kurti.

Vartotojo kopijos sukuriamos vadovaujantis konkreto projekto poreikiais. Jose gali būti pateikiami dar labiau suglaudinti ar apdoroti *vaizdiniai failai* arba kitų tipų failai. Dėl jų dydžio apdorotas versijas paprasčiau vartoti nei archyvinės kokybės originalus (pvz., ekrano užsklandai, sukurti pažintiniam CD-ROM ir t. t., vartoti, skolinti arba nusipirkti, publikuoti ir platinti internete)¹¹.

Į vartojimo kopijas taip pat galima įtraukti *tekstinius failus* arba *versijas*, kurios sudaromos iš vaizdinių failų,

pritaikius vieną iš optinio ženklų atpažinimo programų. Atrodo, kad tokios kopijos yra praktiškesnės nei vaizdiniai failai dėl redagavimo ir paieškos galimybių¹².

Reprodukcijoms, skirtoms prieigai ir vartojimui, priklauso ir *interaktyvūs failai* arba *versijos*. Jos sukuriamos, suglaudinus skaitmeninį originalą arba tarpinę kopiją, pritaikius tinkamą programinę įrangą, kuri leidžia interaktyviai matyti vaizdinio failo turinį ir pritraukti konkrečią atvaizdo dalį¹³.

Vartojimui ir prieigai skirtos reprodukcijos taip pat netiesiogiai išsaugo originalą, nes sumažėja jo vartojimo intensyvumas ir galimybė jam pakenkti. Matydami ir lygindami net ir labai sumažintus atvaizdus, pavyzdžiui, *sumažintas kopijas*, vartotojai gali surasti norimą dokumentą ir užsisakyti jo originalą.

4. Skaitmeninių reprodukcijų aprašo modelio pasirinkimas

Knygos, rankraščio, žemėlapių ar laikraščio skaitmeninės reprodukcijos katalogavimo procesas pradedamas pasirenkant reprodukcijos aprašo modelį, po to pasirenkamas modelis, kuris bus vartojamas aprašyti įvairioms jos kopijoms. Aprašo modelio pasirinkimas priklauso nuo tokių faktorių: ar aptariama skaitmeninė reprodukcija yra nauja kūrinio laida, kuriai reikia sudaryti atskirą katalogo vienetą, ar reprodukcija yra tik išsaugojimui arba originalo vartotojo kopija, kurią reikia tik trumpai apibūdinti kaip pastabų dalį, pridedamą prie bendrojo originalo aprašo, ar į kurio aprašą reikia įtraukti fondo duomenis. Nors gali pasirodyti, kad ši dilema paprastai išsprendžiama pritaikius faksimilių ir mikroformų aprašo modelį, konkrečių skaitmeninio projekto metu taikomi aprašo modeliai rodo ką kita¹⁴. Priežastys slypi katalogavimo taisyklių skirtumuose, taisyklių interpretacijose¹⁵, konkrečios bibliotekos

⁹ <http://www.romm.org/standards.htm> (2003-12-14).

¹⁰ UNIMARC formato mikroformų koduotų duomenų 130 lauko polaukyje Sa/9 išvardytos šios skaitmeninių reprodukcijų rūšys: *pirminė kopija* (pagrindinė), *spausdintinė pagrindinė kopija* ir *informacinė kopija*. Gali pasitaikyti ir šie terminai: *archyvinės pagrindinės kopijos negatyvas*, *iš pagrindinės kopijos pagamintos tarpinės kopijos* ir *pozityvas tolesniam vartojimui ir skolinimui*. Cf.: IFLA principles for the care and handling of library material / compiled and edited by Edward P. Adcock with the assistance of Marie-Thérèse Varlamoff and Virginie Kremp. Paris : IFLA PAC ; Washington DR : CLIR, 1998. p. 67.

¹¹ Złodi, Goran. Ibid.

¹² Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama ištekliais, kurie pagaminami perkėlus tekstinę, vaizdinę, spausdintinę arba rankraštinę medžiagą į skaitmeninę formą, nuskenavus arba nufotografavus skaitmeniniu fotoaparatu. Jame neaptariamas garso įrašų, filmų ir kitos medžiagos perkėlimas į skaitmeninę formą, nors bendruosius anksčiau pristatyto modelio, skirto katalogo aprašams sudaryti, būdus galima pritaikyti ir šioms medžiagos rūšims.

¹³ Dažniausiai jie sukuriama didelės apimties medžiagos skaitmeninėms reprodukcijoms arba dokumentams, kurių miniatiūrinės detalės reikia padidinti (pvz., žemėlapiai, miesto planai ir t. t.), pavaizduoti.

¹⁴ Copeland, Ann. Works and digital resources in the catalog : electronic versions of Book of Urizen, The Kelmscott Chaucer and Robinson Crusoe. // Cataloging & classification quarterly 33, 3-4 (2002). p. 171.

¹⁵ Anglų-amerikiečių katalogavimo taisyklių (AACR2) antrosios laidos 11-ajame skyriuje nurodoma, kaip sudaromas atskiras katalogo vienetas mikrofilmo reprodukcijoms, taisyklės gali būti analogiškai taikomos skaitmeninėms reprodukcijoms aprašyti. Tačiau JAV Kongreso biblioteka nesutinka su tokio tipo aprašais ir teigia, kad jis būtų nepraktiškas tiek vartotojams, tiek patieks bibliotekininkams, o vietoj to siūlo duomenis apie mikroformas ir skaitmenines reprodukcijas įtraukti į originalo aprašą. Žr. taip pat šiuos Kongreso bibliotekos dokumentus: Draft interim guidelines for cataloguing electronic resources. http://lcweb.loc.gov/catdir/cpso/dcmb19_4.html. (2004-02-04).

praktikoje, kuria siekiama patenkinti vartotojų poreikius ir skirtingų bibliotekų informacijos sistemų, patenkinančių konkrečias užklausas, vartojime, taip pat individualių skaitmeninio projektų finansavimo galimybėse.

Tai, kad šią problemą būtina neatidėliotinai išspręsti, patvirtinta diskusijos apie skaitmeninių reprodukcijų aprašo modelį, vykusios 2003 m. liepos 28–30 dienomis Frankfurte, surengto Pirmojo tarptautinio ekspertų pasitarimo dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių (*International Meeting of Experts on an International Cataloguing Code – IME ICC*), metu¹⁶. Diskutuodami apie vieno kūrinio įvairių formų aprašus, ekspertai sutiko, kad kiekvienai formai reikia sudaryti atskirą įrašą, tačiau vis dėlto numatyti galimybę išvardyti duomenis apie reprodukciją kartu su jos originalo įrašu.

Skirtumai aprašant vieno kūrinio įvairias formas rodo, kad nėra bendro tarptautinio standarto, kurį bibliografijos centrai galėtų taikyti, kataloguodami originalą ir jo reprodukcijas.

ISBD(G) valstybinės bibliografijos centrums rekomenduojama sudaryti atskirus bibliografinius įrašus ištekliams, kurie prieinami įvairiomis formomis, laikmenomis ar atvaizdavimo formatais, nors jie gali nuspręsti taikyti ir kitus aprašo modelius, atsižvelgdami į bibliotekos ir jos katalogo vartotojų poreikius¹⁷. Tam tikra prasme ISBD(ER) taip pat skatina priimti skirtingus sprendimus, kurie akivaizdžiai prieštarauja tam, kad ISBD būtų pripažintas standartu, taikomu keičiantis bibliografiniais įrašais tarptautiniu mastu¹⁸.

Analizuodama senųjų išteklių skaitmeninių reprodukcijų aprašą IFLA tyrime *Functional Requirements for Bibliographic Records* („Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams“) pasiūlyto sprendimo kontekste Tinka Katić atkreipė dėmesį, kad skaitmeninės reprodukcijos (kaip ir mikrografinės reprodukcijos) yra nauja laida, t. y. nauja kūrinio pasirodymo forma, kuriai reikia sudaryti naują bibliografinį įrašą¹⁹.

4.1. Faksimilių katalogavimas

Kaip jau minėta, *Vadove* pateikiamos aiškiai suformuluotos naujų laidų, atspaudų ir faksimilių aprašo taisyklės, pagal kurias reprodukcija arba antroji kūrinio pasirodymo forma nusakoma kaip nauja laida, kuriai reikia sudaryti atskirą katalogo įrašą. „Faksimilinė kopija arba antrasis perspaudas, padarytas naudojant spaudos formą, fotomechaninį, fotolitografinį ar kokį kitą būdą, tinkamą surinkti senąją laidą, turėtų būti vadinama nauja laida“²⁰. Faksimilinei kopijai reikia sudaryti atskirą bibliografinį įrašą ir pateikti pastabą (pastabas) apie jos originalą.

Kopijos aprašo elementai skiriasi nuo originalo aprašo elementų, pradedant informacija apie publikavimą, kartais skiriasi net kopijos ir originalo antraštės (faksimilės apraše antraštė gali būti sutrumpinta arba pakeista, jei faksimilė išleista pridėjus naują pirmąjį puslapį), atsakomybės duomenimis tik apie faksimilinę laidą, leidybine informacija, fiziniiais duomenimis, pastabomis apie kopijos sukūrimą ir t. t. Daugumą nurodymų, paskelbtų *Vadove* ir ISBD(M) apie faksimilių aprašą, galima taikyti ir sudarant skaitmeninių reprodukcijų aprašus.

4.2. Mikrografinių reprodukcijų katalogavimas

Aprašant mikroformas, funkcionuojančias kaip kitų kūrinių reprodukcijos, vadovaujamosi ISBD(NBM) pateiktais nurodymais. Šie nurodymai sudaryti pagal anksčiau aprašytą faksimilių aprašo modelį. Nors mikroformų aprašas ir nėra tiesiogiai įtrauktas į *Vadovą*²¹, jo autorė E. Verona šį klausimą pamini 1977 m. parašytame straipsnyje²², kuriame ji aiškina: „Jei vienetas yra perkeliamas į kitokią laikmeną nei jo originalas, sudarant vieneto aprašą reikia remtis naująja laikmena. Kitaip tariant, jei spausdintas leidinys yra įrašytas į mikrofilmą, pirmiausia jis turi būti aprašytas kaip mikrofilmą, vadovaujantis ISBD(NBM) nurodymais, o originalaus leidinio duomenys pateikiami pastabų forma. Nors ši procedūra atitinka tarptautinį susitarimą, iškyla klausimas, ar ji visada yra geriausias sprendimas vartotojui“²³.

¹⁶ IME ICC : report of the 1st Meeting, Frankfurt, Germany, July 28-30, 2003 / reported by Barbara B. Tillett. http://www.ddb.de/news/pdf/ime_icc_report_berlin.pdf (2003-10-02).

¹⁷ ISBD(G) : General international standard bibliographic description : draft for world wide review / recommended by the ISBD Review Group. 2003 revision.

¹⁸ ISBD(ER) : Medunarodni standardni bibliografski opis elektroničke grade : prerađeno izdanje ISBD(CF)-a : Medunarodnoga standardnoga bibliografskog opisa računalnih datoteka / preporučila Radna grupa za pregled ISBD(CF)-a ; s engleskog prevele, hrvatske primjere odabrala i izradila Tanja Buzina i Sofija Klarin. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001.

¹⁹ Katić, Tinka. Digitalizacija stare grade. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46, 3-4(2003), 41.

²⁰ Verona, Eva. Pravičnik i priručnik, p. 192.

²¹ Iki šiol Kroatijos katalogavimo praktikoje mikrofilmų katalogavimas užimdavo tik menką dalį. Pavyzdžiui, Nacionalinė ir universiteto biblioteka pradėjo kataloguoti laikraščių mikrofilmus tik 2002 metais.

²² Verona, Eva. Upute za medunarodni standardni bibliografski opis bibliotečne grade : (Program Medunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova). // 2. jugoslavensko savjetovanje o primjeni kompjutera u bibliotekama, Zagreb, 28-30. ožujka 1977. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1977. (Izdanja Hrvatskoga bibliotekarskog društva ; knj. 15). pp. 86-87.

²³ Problema, apie kurią E. Verona kalba savo straipsnyje, taip pat buvo nagrinėjama Dvišimtojoje bibliografinės apskaitos konferencijoje, skirtoje naujam tūkstantmečiui ir vykusioje Kongreso bibliotekoje 2002 m. Joje buvo nutarta, kad įvairioms formoms aprašyti reikia sudaryti atskirus įrašus ir pateikti įrašus kaip grupę, nes tai atitiktų katalogo vartotojų poreikius.

5. Skaitmeninių reprodukcijų įrašo formato pasirinkimas

Tyrimu, kurį 1999 m. JAV bibliotekose atliko Jutta Reed-Scott, siekta išsiaiškinti, koks įrašo formatas naudojamas skaitmeninimo projektuose²⁴. Rezultatai parodė, kad aukštos kokybės MARC21 formatas nenaudojamas, paprastai dėl laiko ir finansavimo stokos, todėl labiau taikomi kiti išteklių aprašo būdai. Didelėje dalyje projektų ištekliams aprašyti naudojamas *Dublin Core* formatas²⁵, tuo tarpu kiti įrašai sudaromi skaitmeninių fondų lygiu²⁶ arba netiesiogiai per archyvinės paieškos priemones²⁷. Katalogavimo išlaidos toliau didėja, nes, remiantis ilgalaikio elektroninių išteklių išsaugojimo standartu, sukuriama administraciniai ir struktūriniai išteklių²⁸ duomenys. Naudojant tradicinius kompiuterinio katalogavimo formatus (MARC21, UNIMARC ir t. t.), bandoma vadovautis rekomendacijomis, vartojamomis aprašant naujus elektroninių išteklių tipus, tarp jų ir skaitmenines reprodukcijas.

UNIMARC formatas leidžia taikyti įvairius reprodukcijos aprašų modelius, kurie yra detalai nusakyti UNIMARC taikymo aprašant mikroformas metodikoje²⁹. Atsižvelgiant į įvairias katalogavimo taisykles, metodikoje siūlomos įvairios duomenų apie reprodukciją pateikimo galimybės. Reprodukciją galima aprašyti kaip atskirą įrašą, kuris yra originalaus įrašo kopija, pateikiant pastabą apie reprodukciją ir (arba) nuorodą į originalą (1.1.0 ir 1.2 modeliai). Ją taip pat galima apibūdinti pastaboje, pridėtoje prie originalo įrašo (1.1.1 modelis) arba kaip atskirą reprodukcijos įrašą, su pastaba apie originalą ir (arba) nuoroda į originalą (2.1 ir 2.2 modeliai)³⁰.

Jei reprodukcijai yra sudaromas atskiras įrašas, UNIMARC formato laukuose rašomos pastabos apie originalą ir reprodukciją (324 laukas (originalo versijos pastaba), 325 laukas (reprodukcijos pastaba), taip pat 4-- bloke susiejami originalo ir jo reprodukcijos įrašai (455 laukas (reprodukcija iš leidinio) ir 456 laukas (reprodukcija kaip))). Trečiajame antrosios *UNIMARC Manual: Bibliographic Format* laidos atnaujinime 135 lauke (koduotų duo-

menų laukas: elektroniniai ištekliai), pateikiama daugiau kodų, taikomų skaitmeninių reprodukcijų savybėms, tipui ir paskirčiai įvardyti. Koduoti duomenys taip pat gali patenkinti reikalavimus, keliamus ilgalaikiam vieneto išsaugojimui³¹, be to, katalogo vartotojai gali sužinoti reprodukcijos tipą ir kokybę, nes taip pat pateikiama informacija apie elektroninio išteklių tipą, vieneto spalvą ir garsą, reprodukcijos spalvų skaičių, suglaudavimo laipsnį, skaitmeninio performavimo kokybę ir t. t. Taigi, pavyzdžiui, daugiakalbio grupinio katalogo EROMM 135 koduotų duomenų laukas gali būti automatiškai išverstas į anglų kalbą ir išspausdintas, tokiu būdu pateikiant katalogą užsiprenumeravusiems vartotojams informaciją apie dominančios reprodukcijos tipą.

Sudarant skaitmeninių reprodukcijų bibliografinius įrašus, galima naudotis *Guidelines for Using UNIMARC for Electronic Resource Description* („UNIMARC taikymo aprašant elektroninius išteklius metodika“)³².

6. Skaitmeninių reprodukcijų versijų aprašymas

Kiekvienas bibliografijos centras gali pasirinkti, ar aprašyti visas skaitmeninės reprodukcijos versijas viename bibliografiniame įrašo, ar kiekvienai sudaryti po atskirą bibliografinį įrašą³³. Jei kiekvienai versijai sudaromi atskiri bibliografiniai įrašai, padidėja katalogavimo darbų apimtis, todėl šios procedūros dažnai vengiama, apie versijas rašomos tik pastabos arba apie jas pažymima fondo duomenyse.

Šio tipo ištekliai išsiskiria tuo, kad atskiras reprodukcijos versijas galima laikyti fiziniuose laikmenose (vienos ar daugiau rūšių), t. y. ištekliai, apibūdinami kaip vietinės prieigos ištekliai ir viena jų versija, esanti internete ar vietiniame bibliotekos tinkle, jau laikomi nuotolinės prieigos ištekliais. Nėra įprasta skaitmeninės reprodukcijos įrašo pateikti tik nuotolinės prieigos versijos apibūdinimus, tuo tarpu duomenys apie skaitmeninį originalą ir kitas vartotojo kopijas apibūdinami kaip kitos sistemos dalis, t. y. kaip suskaitmenintų išteklių duomenų bazės.

²⁴ Reed-Scott, Jutta. Cataloging of resources digitized for preservation. <http://www.arl.org/spcc/249fly.html> (2003-24-04).

²⁵ Daugiau informacijos apie *Dublin Core* taikymą, aprašant suskaitmenintus išteklius, žr.: Cromwell-Kessler, Willy. Dublin Core metadata in the RLG information landscape. // *D-lib magazine*, December 1997. <http://www.dlib.org/dlib/december97/12cromwell-kessler.html> (2003-02-28).

²⁶ Cf.: Dunsire, Gordon. Development of a relational database schema for collection-level descriptions in SCONE, the Scottish Collection Network. // 7. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / edited by Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. pp. 58-68.

²⁷ Reed-Scott, Jutta. Ibid.

²⁸ Šio straipsnio tikslas nėra diskutuoti apie šio tipo suskaitmenintų išteklių aprašą. Cf.: Willer, Mirna. Metapodaci za dugoročnu zaštitu elektroničke grade. // 5. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredile Mirna Willer i Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. pp. 55-69.

²⁹ Guidelines for using UNIMARC for microforms. www.ifla.org/VI/3/p1996-1/guid2.htm (1999-05-01).

³⁰ Ibid., p. 7.

³¹ Cf.: Willer, Mirna. Ibid.

³² Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke grade / prevela i hrvatske primjere izradila Sofija Klarin. <http://www.nsk.hr/e-izdanja/421118093.htm> (2003-11-01).

³³ ISBD(ER), p. 13.

6.1. ISBD(ER) taikymas

Bibliografijos centras, nusprendęs keletą skaitmeninės reprodukcijos versijų aprašyti viename bibliografiniame įrašė, gali vadovautis ISBD(ER) įžanginėse pastabose pateiktomis rekomendacijomis apie įvairiomis formomis, laikmenomis ar formatais prieinamų išteklių fizinių aprašą. Duomenys apie versijas gali būti pateikiami fizinio aprašo toje pačioje eilutėje arba iš naujos eilutės. Toliau iš ISBD(ER) pateikiami pavyzdžiai, iliustruojantys duomenis apie skirtingas fizines laikmenas.

Pavyzdys

- . – 1 optinis diskas, 3 diskeliai, 1 vadovas

Pavyzdys

- . – 1 optinis diskas (CD-ROM) : gars., spalv. ; 12 cm
- . – 3 diskeliai: gars., spalv. ; 9 cm
- . – 1 vadovas (123 p.) ; 20 cm

ISBD(ER) nenurodo, kokią procedūrą reikėtų taikyti, jei versijos yra tose pačiose laikmenose, bet skirtingu atvaizdavimo formatu, t. y. nepateikiamas pavyzdys, kaip aprašyti skirtingas versijas, laikomas tos pačios rūšies fizinėse laikmenose arba prieinamas žiniatinklyje. Pavyzdžiui, dvi skaitmeninės reprodukcijos versijos (originalas ir vartotojo kopija) gali būti laikoma vienos rūšies laikmenoje (pvz., CD-ROM arba DVD), o viena versija prieinama internete. Kaip aprašyti daugiau versijų, laikomų tos pačios rūšies laikmenose, galima pasirinkti, vadovaujantis taikomais standartais³⁴. Jei anksčiau pateiktas modelis būtų taikomas aprašyti versijoms tik viename reprodukcijos bibliografiniame įrašė, versijų fizinius duomenis būtų galima pateikti toje pačioje eilutėje arba kiekvienos versijos naujoje eilutėje³⁵. Kadangi ISBD(ER) nenurodo, jog galima turinio rūšis išvardyti kaip fizinio aprašo dalį, vartotojas negali susidaryti aiškaus vaizdo apie skirtingas versijas, todėl būtų geriau vadovautis ISBD(NBM) ir jo skyriumi apie mikrografinių reprodukcijų fizinį aprašą kaip taisyklėmis tuo atveju, kai aprašoma keletas skaitmeninių reprodukcijų versijų.

6.2. ISBD(NBM)

Kaip jau minėta, mikrografinės reprodukcijos yra panašios į skaitmenines reprodukcijas: norint naudotis abiejų rūšių ištekliais, būtina speciali įranga; paprastai abiejų rūšių ištekliams skirtingiems tikslams pagaminama keletas originalios reprodukcijos versijų; pastebima ir keletas

panašumų tarp šių reprodukcijų charakteristikų ir paskirties. Skirtumai iš esmės atsiranda dėl šių laikmenų funkcionalumo, kuris ypač akivaizdžiai matyti tuomet, kai reprodukcijos turi būti prieinamos internete kuo didesniai vartotojai skaičiui, tuo tarpu mikrofilmo privalumas pirmiausia yra jo ilgalaikiškumas.

Skirtumai pastebimi ir tarp kai kurių jų aprašo elementų. Pavyzdžiui, elektroninių išteklių apraše taip pat nurodomi sistemos reikalavimai, tuo tarpu mikrofilmo apraše nepateikiami jokie duomenys apie reikalingus prietaisus. Kalbant apie versijas, svarbiau pažymėti, kad pagal ISBD(NBM) nurodymus, mikroformos aprašo fiziniuose duomenyse galima pateikti jos rūšį, taip pat mikrofilmo reprodukcijos versiją 5 srityje (5.2.2 skyrius).

Pavyzdys

- . – 1 mikrofilmo ritė : diazo

P a s t a b a. Diazo (šviesai jautrus) filmas vartojamas tarpinėms originalo kopijoms sukurti.

Be to, ISBD(NBM) rekomenduojama pateikti ir vaizdo sumažinimo santykį, kai sumažinimo santykis skiriasi nuo standartinio santykio (5.2.3.1 skyrius) arba kai neįmanoma sumažinimo santykio tiksliai apibrėžti (5.2.3.2 skyrius).

Pavyzdžiai

- . – 1 mikrofilmo ritė : diazo, 14 x
- . – 3 permatomos mikrofišos : ypač didelis sumažinimas

Abiejų standartų nurodymų suderinimas padėtų bibliografijos centrams apibrėžti versijų aprašus, nes šiuo metu jie apibūdina versijas (tiek mikrografinių, tiek skaitmeninių reprodukcijų) viename bibliografiniame įrašė. Pritaikius ISBD(ER) 5 srities nurodymus mikrografinių reprodukcijų aprašui, būtų galima viename įrašė išvardyti daugiau mikroformų rūšių ar versijų, tuo tarpu taikant 5 srities nurodymus, pateiktus ISBD(NBM), būtų įmanoma išvardyti versijos detales, kurias reikia įtraukti į skaitmeninės reprodukcijos fizinį aprašą. Taip būtų galima lengviau peržiūrėti keleto reprodukcijos versijų fizinius duomenis, nes jos būtų apibūdintos viename bibliografiniame įrašė.

6.3. UNIMARC bibliografinis formatas

Išvardyti skirtingų versijų duomenis viename bibliografiniame įrašė galima kartojant 215 lauką (fiziniai duomenys), taip pat viename įrašė apibūdinti kelias versijas galima kartojant 135 lauką (koduotų duomenų laukas: elektroniniai ištekliai), kuriame galima pateikti kiekvienai versijai tinkančius koduotus duomenis.

³⁴ Sunkiausias Kroatijos nacionalinės ir universiteto bibliotekos vykdyto eksperimentinio projekto uždavinys buvo apibrėžti versijų aprašą.

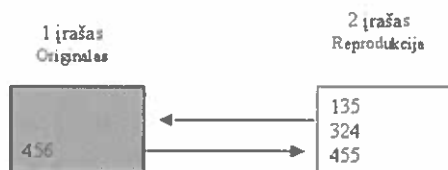
³⁵ Išsamiau žr. ISBD(ER), p. 82-83.

7. Skaitmeninių reprodukcijų katalogavimas vykdamas Kroatijos nacionalinės ir universiteto bibliotekos eksperimentinį išteklių skaitmeninimo projektą

Kai 2001 m. Nacionalinės ir universiteto bibliotekos darbuotojai pradėjo vykdyti eksperimentinį išteklių skaitmeninimo projektą, vienas pagrindinių jo tikslų buvo nustatyti skaitmeninių reprodukcijų, t. y. skaitmeninių originalų ir vartotojo kopijų, aprašo modelį. Kuriant modelį remtasi pasiūlymu įtraukti skaitmeninių reprodukcijų aprašus į bibliotekos katalogą ir sudaryti bibliografinius įrašus, kurie atitiktų ISBD reikalavimus ir nacionalines katalogavimo taisykles (kaip yra daroma su kitomis bibliotekos medžiagos rūšimis). Sudarant kompiuterinius įrašus taip pat buvo sutarta taikyti UNIMARC.

Skaitmeninės reprodukcijos pirmiausia yra aprašomos kaip elektroniniai ištekliai, remiantis ISBD(ER) nurodymais, o specifiniai aprašo elementai, atsižvelgiant į konkretų reprodukuoto išteklių turinio tipą, pritaikomi iš kitų ISBD, tinkančių konkrečiai išteklių rūšiai (pvz., ISBD(CM) žemėlapiams ir ISBD(PM) natų leidiniams)³⁶.

Buvo nuspręsta, kad aprašant skaitmenines reprodukcijas bus sudaromas atskiras įrašas, kuriame būtų vartojami 4-- bloko laukai, pateikiantys originalo įrašą (žr. pav.), ir kad viename įrašė bus apibūdinamos visos skaitmeninės reprodukcijos versijos. Tokiame įrašė tiek vartotojai, tiek bibliotekininkai galės aiškiau matyti įvairias konkretaus kūrinio formas, be to, bus išvardytos visos prieinamos versijos. Šiuo tikslu buvo peržiūrėta bibliotekos informacijos sistema CROLIST, leidžianti sudaryti reprodukcijų įrašus, kopijuojant originalo įrašą ir papildomai įtraukiant lauką, kuriame aprašoma reprodukcija. Galimybė kopijuoti įrašus sutaupo nemažai kataloguotojų laiko, nes nukopijuotą reprodukcijos įrašą tereikia šiek tiek papildyti atitinkamais duomenimis.

Skaitmeninių reprodukcijų aprašo modelis UNIMARC formatu

³⁶ Pagal ISBD(ER), bibliografijos centras gali pasirinkti įvairių formų leidinių aprašo būdą. Rekomenduojama pirmiausia taikyti ISBD(ER), o tik paskui, jei reikia, kitus ISBD. Kai kurios rekomendacijos buvo parengtos pagal IFLA Katalogavimo sekcijos ISBD peržiūros grupės nurodymus. Cf.: Treatment of publications in multiple formats : initiated by the IFLA Section on Cataloguing ISBD Review Group <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/multiplefrm.htm> (2002-11-03). Tačiau peržiūrėtame ISBD(ER) projekte rekomenduojami kiti, daugiau tinkantys ISBD ir po to taip pat ISBD(ER). Galbūt toks siūlymas rodo, kad ISBD(ER) gali būti traktuojamas tarsi ISBD(G) elektroniniams ištekliais, kuriame pateikiami bendri aprašo nurodymai, o kiekvieno išteklių elektronine forma rūšies specifiškumas bus įtrauktas į kitų specifinių išteklių rūšių standartus.

³⁷ Vartotojai dažnai pasikliauja duomenimis apie skaitmeninės reprodukcijos ypatybes. Pavyzdžiui, leidėjai nori sužinoti, ar galima pagerinti konkretios nuotraukos kokybę, kad ši atitiktų tam tikrus spausdinimo standartus, arba asmeniui, ieškančiam interneto failų, gali parūpti, kiek laiko užims perkelti reikalingus duomenis žiniatinkliu.

³⁸ Nuspręsta, kad į pastabą nebus įtraukiami išsamūs originalo leidybiniai duomenys, kaip buvo nurodyta *Vadovo* 236/8 straipsnyje, aprašant senuosius leidinius, kadangi peržvelgti originalo įrašą galima spustelėjus sąsają 455 lauke.

Taip pat buvo nuspręsta keletą skaitmeninės reprodukcijos versijų fizinio aprašo elementus įtraukti pagal ISBD(ER) ir ISBD(NBM) atitinkamus nurodymus. Kiekvienos versijos fiziniai duomenys rašomi iš naujos eilutės (vartojant pasikartojantį UNIMARC 215 lauką).

Pavyzdys

215##\$a3 optiniai diskai (CD-ROM)

\$sarchyvinės kokybės originalas

\$d12 cm

215##\$a1 optinis diskas (CD-ROM)

\$svartotojo kopija

\$d12 cm

215##\$aŽiniatinklio versija

P a s t a b a. Trys skaitmeninės reprodukcijos versijos apibūdinamos viename įrašė.

Pagal anksčiau aptartus sprendimus į įrašą taip pat reikia įtraukti ir pasikartojantį 135 lauką (koduotų duomenų laukas: elektroniniai ištekliai) kiekvienai skaitmeninės reprodukcijos versijai.

Taikant ISBD(NBM) nurodymus, fizinį aprašą galima dar labiau išplėsti įtraukiant kitas fizines detales, pavyzdžiui, duomenis apie sumažinimo santykį, kai aprašomos tarpinės kopijos ir vartotojo versijos, arba failo formatą, kuris taip pat atskleidžia suglaudavimo lygį. Jei reikia, pastaboje taip pat galima pateikti duomenis apie failo dydį³⁷.

Buvo įtraukti ne tik elektroninių išteklių aprašo elementai (pvz., pastaba apie sistemos reikalavimus, pastaba apie kreipties būdą, bendras medžiagos apibūdinimas, kuris Kroatijos nacionalinės ir universiteto bibliotekos praktikoje visada pateikiamas elektroninių išteklių įrašuose, ir t. t.), bet ir apibrėžti specifiniai skaitmeninių išteklių aprašo elementai.

Originalo publikavimo duomenys ir suskaitmenintos jo kopijos šifras, įrašytas pastaboje apie kūrinio bibliografinę istoriją, taip pat įtraukiamas į reprodukcijos įrašą. Jei nors viena fonde saugoma originali kopija suskaitmeninama, į įrašą reikia įtraukti ne tik šifrą, bet ir duomenis apie skaitmeninimui naudotą kopiją³⁸.

Pavyzdžiai

324##\$aSkaitmeninė 1650 m. laidos reprodukcija; S-JZ-XVII-23
324##\$aSkaitmeninė 1522 m. laidos reprodukcija; RIIC-8o-100
b kopija

Ištekliaus vartojimo sąlygos rašomos 333 lauke (pastaba apie numatomus vartotojus)³⁹. Šios pastabos turinys yra suderintas su bibliotekos pasirinktu prieigos būdu ir eksperimentinio projekto skaitmeninių reprodukcijų vartojimo sąlygomis, o vėliau jį reikės pakoreguoti pagal projekto tipą ir medžiagą, pasirinktą skaitmeninimui, bei prieigos sąlygas.

Pavyzdys

333##\$aTik asmeniniais arba moksliniais tikslais; dauginti draudžiama; skaitmeninės ir spausdintinės reprodukcijos gaminamos tik pateikus prašymą

336 laukas (elektroninio ištekliaus tipo pastaba) gali būti vartojamas versijų failo/failų tipui ir apimčiai apibūdinti, jei šie duomenys nėra įtraukti į fizinį aprašą, arba tais atvejais, kai tai yra vienintelė reprodukcijos versija.

Pavyzdys

336##\$aFailo tipas: skaitmeninis originalas
336##\$aFailo tipas: archyvinės kokybės originalas (90 MB)

Į tą patį lauką taip pat galima įtraukti duomenis apie skaitmeninių reprodukcijų raišką ir formatus⁴⁰.

Pavyzdys

336##\$aOriginalas, suskaitmenintas 300 taškų/colyje TIFF formatu; vartotojo kopijos JPEG formatu

Projekto metu buvo parengtas dokumentas, apibrėžiantis skaitmeninių reprodukcijų aprašo modelį ir elementus pagal anksčiau minėtus standartus ir nutarimus⁴¹.

Pasirinktas skaitmeninių reprodukcijų aprašo modelis buvo išbandytas eksperimentinio projekto metu, o galutinai modelis bus įvertintas po to, kai bus pritaikytas didesniam įrašų skaičiui⁴².

8. Neišspręsti klausimai: suskaitmenintų originalo priklausomų dalių aprašas

Suskaitmenintų reprodukcijų aprašo modelis buvo analizuojamas, remiantis originalo visumos reprodukcijomis. Tačiau bibliotekos dažnai pasirenka skaitmeninti tik dalį kūrinio, norėdamos pristatyti tik atrinktus jų fondo kūrinius arba sumažinti skaitmeninimo išlaidas, todėl sukuria vadinamas *suskaitmenintas originalo priklausomas dalis*. Tokias suskaitmenintas priklausomas dalis gali sudaryti tik viršelis, turinys, santraukos, iliustracijos, lentelės ir t. t., o senųjų leidinių gali būti suskaitmenintos atrinktos turinio dalys, pavyzdžiui, iliuminacijos, marginalijos arba išorinės vieneto ypatybės, pavyzdžiui, įrišimas, sąsagos ir t. t.

Aprašant suskaitmenintas originalo priklausomas dalis visų pirma iškyla problema dėl to, kad aprašomos dalys yra nepriklausomos savo turiniu, tačiau priklausomos bibliografinių apibūdinimų atžvilgiu, kitaip tariant, problema aprašant kūrinio atspaudus, ištraukas ar paragrafus. Smulkinimas arba skaidymas, kaip bendras elektroninių išteklių bruožas, skatina persvarstyti, kokio detalumo turėtų būti suskaitmenintos medžiagos aprašai. Bibliotekoms iškyla klausimas „kaip apibrėžti bibliografinį vienetą skaitmeniniame kontekste?“⁴³ ir ar būtina sudaryti papildomus atskirus įrašus suskaitmenintoms originalo priklausomoms dalims, t. y. tokiems vienetams, kurie tradiciškai buvo kataloguojami kaip vieno bibliografinio vieneto dalys⁴⁴. Kas sudaro savarankišką bibliografinį vienetą, turint omenyje, kad bet kuri kūrinio ištrauka gali būti suskaitmeninta, laikoma arba pateikiama kartu su kitomis panašiomis ištraukomis arba gali būti vartojama kaip savarankiškas entitetas? Kokiais kriterijais reikėtų vadovautis, sprendžiant, kuris entitetas sudaro vieną bibliografinį vienetą?

Aleksandra Horvat plėtoja mintį apie bibliografinių vienetų apibrėžimo ir katalogo vienetų sudarymo procedūras, pabrėždama, kad kūrinį galima apibūdinti kaip nepriklausomą vienetą, remiantis tam tikrais katalogo reikalavimais arba tam tikra konkrečios bibliotekos bibliografinė politika⁴⁵. Ar reikėtų *suskaitmenintas ištraukas* apibūdinti kaip „tam tikros reprodukcijos“ tipą? Kokia jų reikšmė atskirai nuo leidinio, kuriam jos priklauso, konteksto ir

³⁹ 333 laukas pasirinktas kaip labiausiai tinkantis įtraukti duomenis apie suskaitmeninto ištekliaus vartojimo sąlygas.

⁴⁰ Pagrindą, kuriuo galima remtis pateikiant techninius reprodukcijos duomenis, galima rasti *Ladove*: 236/8 straipsnyje rekomenduojama, kad „faksimilės kopijų katalogo aprašus (...) turi sudaryti pastabose pateikiami kiti svarbūs duomenys apie originalą, duomenys apie kopijavimo techniką ir duomenys apie originalo publikavimą ir (arba) spausdinimą“.

⁴¹ Klarin, Sofija. Upute za katalogiziranje digitalnih reprodukcija. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2005. (projekto versija).

⁴² Suskaitmenintų išteklių bandomuosius įrašus galima pamatyti Nacionalinės ir universiteto bibliotekos kataloge, ieškant išteklių skaitmeninimo eksperimentinio projekto antraštės. URL: <http://www.nsk.hr>

⁴³ Cf.: Jonsson, Gunilla. The bibliographic unit in digital context – how to define it? Working Group 4 report / 1st International Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, Germany, July 28-30, 2003. http://www.ddb.de/standardisierung/pdf/papers_jonsson.pdf

⁴⁴ Reed-Scott, Jutta. Ibid., p. 3.

⁴⁵ Horvat, Aleksandra. Abecedni katalog i autorstvo. Rijeka : Benja, 1995. pp. 34-35.

kokios rūšies informaciją jos pateikia vartotojui? Kokiu būdu reikėtų jas susieti su leidinio, kuriam jos priklauso, bet kita laikmena, įrašu? Šiuos klausimus galima praplėsti taip, kad jie apimtų ir bibliotekos katalogo funkciją.

Vienas iš realistiškesnių būdų rasti sprendimą būtų: atskirti vienetus, apibūdinamus kaip nepriklausomi kūriniai (pavyzdžiui, žemėlapiai iš atlaso, straipsniai iš žurnalo ir t. t.), nuo mažesnės apimties vienetų dalių (pavyzdžiui, santraukos, vieneto turinio puslapiai, pirmasis puslapis arba puslapiai, kuriuose pateikiamas sąrašas ypatybių, susijusių su konkrečiu vienetu, pavyzdžiui, ankstesnių savininkų parašai, įrišimas, apgadinti puslapiai ir t. t.), kurias reikėtų apibūdinti kaip priklausomas kūrinio dalis.

Nepriklausomų kūrinių skaitmenines reprodukcijas būtų galima aprašyti kaip atskirus vienetus, t. y. sudedamuosius arba analizinius vienetus. Tokius įrašus reikėtų susieti su originalo, t. y. leidinio, kuriam jie priklauso, įrašu.

Visai priimtina suskaitmenintas kūrinių priklausomas dalis apibūdinti tik pastabose (pvz., pastaba apie aprašomą kopiją), remiantis penktuoju antrosios „UNIMARC vadovo“ laidos atnaujinimu⁴⁶. Kai kurie laukai papildyti polaukiu \$u, skirtu pateikti URL, prie pastabos pridėtomis sąsajomis, nurodančiomis vartotojui skaitmeninę reprodukciją, iliustruojančią ir paaiškinančią pastabos turinį⁴⁷.

Pavyzdys

```
316##$aBaltos odos įrišimas
    $NSB, RIIC-8o-100 b kopija
    Suhttp://nscrolist.nsk.hr/judita/uvez.html
317##$aAnotacija glagolica pirmojo puslapio viršuje
    Suhttp://nscrolist.nsk.hr/knjiga1/nasl-str.html
320##$uTin Ujević bibliografija: p. 176-178
    Suhttp://nscrolist.nsk.hr/ujevic/bibliografija.html
P a s t a b a. Pavyzdžiuose pateikti adresai yra išgalvoti.
```

Kyla papildomas klausimas, susijęs su to paties autoriaus arba skirtingų autorių nepriklausomų kūrinių aprašu arba anoniminių kūrinių, neturinčių bendrosios antraštės ir dėl paprastesnio vartojimo laikomų vienoje fiziniėje laikmenoje, aprašu (pvz., 100 žemėlapių reprodukcijos viename DVD). Nesivieliant į gilesnes diskusijas apie tai, ar vienetą reikėtų traktuoti kaip rinkinio aprašą, ar ne, verta pastebėti, kad pagrindinės aprašo problemos kyla dėl to, kad skaitmeninių reprodukcijų fizinė laikmena nėra (leid-

jo) nustatyta konstanta, bet yra įprasta ir reikalinga procedūra, leidžianti perkelti medžiagą į kitą laikmeną tam, kad būtų apsaugotas medžiagos turinys, pavyzdžiui, iš CD-ROM failai perkeliama į DVD arba skaitmeninį archyvą. Skaitmeninių reprodukcijų aprašas taip pat patvirtina, kad stiprūs tarpusavio ryšiai sieja elektroninių išteklių katalogavimo procesą ir jų išsaugojimo priemones.

9. Išvados

Vadove rekomenduojami skirtingose laikmenose laikomų reprodukcijų katalogo aprašo modelis ir elementai gali padėti apibrėžti skaitmeninių reprodukcijų aprašo modelį ir elementus. Skaitmeninės reprodukcijos aprašomos, remiantis ISBD(ER) ir kitais ISBD, atitinkančiais specifines išteklių rūšis. ISBD(NBM) nurodymus, taikomus aprašant mikroformas, taip pat galima pritaikyti sudarant aprašo elementus, susijusius su tam tikru reprodukcijos pobūdžiu.

Kalbėdama apie didesnio skaičiaus ISBD vartojimą aprašant išteklius, Eva Verona pabrėžė: „Poreikis tuo pačiu metu taikyti du ar daugiau ISBD, sudarant vieną aprašą, aiškiai rodo, kad šių rekomendacijų nėra ir jų nereikėtų traktuoti kaip visiškai savarankiškų dokumentų, o kaip dokumentus, kurie yra glaudžiai susiję tarpusavyje ir tik kartu gali suformuoti vieną visumą. Glaudūs ryšiai patvirtina, jog būtina rekomendacijas abipusiškai suderinti“⁴⁸.

Norint užtikrinti ilgalaikį išteklių išsaugojimą, labai svarbu sudaryti atskirus bibliografinius įrašus originalui ir jo skaitmeninei reprodukcijai, nes tada galima organizuočiau įtraukti duomenis apie reprodukcijos fizines ir technines detales, vartojimo teisių ir sąlygų duomenis bei koduotus duomenis, reikalingus ilgalaikiam išsaugojimui.

Atsižvelgiant į katalogo įrašų tvarkymą duomenų bazėje, sudarius atskirus įrašus galima kokybiškiau ieškoti įrašų, kuriuose pateikiami atitinkami koduoti duomenys, taip pat vartoti įrašus kooperuoto katalogavimo sistemoje. Be to, atskirais skaitmeninių reprodukcijų bibliografiniais įrašais galima keistis arba juos perkelti (tuo pačiu arba skirtingu formatu) į kitą duomenų bazę (pvz., bazę, kurioje kaupiami tik elektroninių išteklių įrašai). Atskiri įrašai taip pat leidžia surinkti duomenis per protokolus, skirtus metaduomenų rinkimui, pavyzdžiui, OAI-PMH (*Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting*)⁴⁹.

⁴⁶ UNIMARC manual : bibliographic format / International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme. 2nd ed., Update 5. München : K.G. Saur, 2005. (UBCIM Publications. New Series, vol.14).

⁴⁷ Jei taikomi šie aprašo modeliai, tokių dalių skaitmeninių reprodukcijų versijų apibūdinimo klausimas lieka neišspręstas. Ar šis modelis prieštarauja anksčiau pateiktam reprodukcijos aprašymo atkirusose įrašuose modeliui (kartu išvardijant ir visus reikalingus duomenis apie reprodukciją), t. y. kuri bibliotekos sistemos dalis būtų atsakinga už suskaitmenintų kūrinių priklausančių dalių aprašus?

⁴⁸ Verona, Eva. Upute za medunarodni standardni bibliografski opis bibliotečne građe : (Program Medunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova), p. 87.

⁴⁹ Išsamiau žr.: Melinščak Zlodi, Iva; Martina Melinščak. OAI@AKM.

Paprasciau pateikti duomenis vartotojams ir lengviau rasti įvairias kūrinių formas būtų galima sukūrus grupinį įrašų pateikimą, kaip siūloma FRBR modelyje⁵⁰.

Pagal ISBD(ER) nurodymus, skaitmeninės reprodukcijos įrašą gali sudaryti keleto reprodukcijos versijų aprašas, nors taip pat galima sudaryti ir po atskirą įrašą kiekvienai reprodukcijai. Sprendimą dėl skaitmeninių reprodukcijų versijų aprašo, taip pat į nacionalines katalogavimo taisykles neįtrauktų kitų aprašo elementų, reikėtų priimti kartu su katalogavimo įstaigomis, suinteresuotomis

skaitmeninėmis reprodukcijomis, atitinkamais ekspertų komitetais ir katalogavimo ekspertais.

Kadangi skaitmeninimo projektai toliau tobulinami, ribos tarp tam tikrų skaitmeninių reprodukcijų aprašų tipų ir vartotojams bei bibliotekininkams svarbių aprašo elementų taps aiškesnės, t. y. ryšiai tarp aprašomųjų ir kitokio tipo duomenų bibliotekų kataloguose, skaitmeniniuose archyvuose ar kitose sistemose, skirtose skaitmeninių išteklių tvarkymui, taps labiau apibrėžti.

Iš anglų kalbos vertė S. Racevičiūtė

⁵⁰ Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. München : Saur, 1998.

LITERATŪRA

- Benchmark for faithful digital reproductions of monographs and serials : version 1. / The Digital Library Federation Benchmark Working Group (2001-2002). <http://www.diglib.org/standards/bmarkfin.htm> (2003-05-13).
- Cole, Jim E. The cataloging of digitized texts. // *Cataloging & classification quarterly* 28, 3(1999), 45-54.
- Copeland, Ann. Works and digital resources in the catalog : electronic versions of Book of Urizen, The Kelmscott Chaucer and Robinson Crusoe. // *Cataloging and classification quarterly* 33, 3-4(2002), 161-180.
- Cromwell-Kessler, Willy. Dublin Core metadata in the RLG information landscape. // *D-lib magazine*, December 1997. <http://www.dlib.org/dlib/december97/12cromwell-kessler.html> (2003-02-28).
- Draft interim guidelines for cataloging electronic resources. http://lcweb.loc.gov/catdir/cpsd/dcmb19_4.html (2004-02-04).
- Dunsire, Gordon. Development of a relational database schema for collection-level descriptions in SCONE, the Scottish Collection Network. // 7. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / edited by Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Pp. 58-68.
- Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. München : K. G. Saur, 1998.
- Guidelines for using UNIMARC for microforms. <http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/guid2.htm> (2003-03-22).
- Horvat, Aleksandra. Abecedni katalog i autorstvo. Rijeka : Benja, 1995.
- IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom gradom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp ; [prevela s engleskoga Koraljka Golub ; uredila i usuglasila s engleskim izvornikom i stručnim nazivljem na području zaštite Tatjana Mušnjak]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.
- Images for web delivery. <http://www.nla.gov.au/digital/delivery.html> (2003-10-10).
- IME ICC : report of the 1st Meeting, Frankfurt, Germany, July 28-30, 2003 / reported by Barbara B. Tillett. http://www.ddb.de/news/pdf/ime_icc_report_berlin.pdf (2003-10-02).
- ISBD(ER) : International standard bibliographic description for electronic resources : draft for world wide review / recommended by the ISBD Review Group ; proposed for approval by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. 2004. revision. http://www.ifla.org/VII/s13/guide/isbder_ww2-1-04.pdf(2004-02-06).
- ISBD(ER) : Međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe : prerađeno izdanje ISBD(CF)-a : Međunarodnoga standardnoga bibliografskog opisa računalnih datoteka / preporučila Radna grupa za pregled ISBD(CF)-a ; s engleskog prevele, hrvatske primjere odabrale i izradile Tanja Buzina i Sofija Klarin. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001.
- ISBD(G) : General international standard bibliographic description : annotated text / prepared by the ISBD Review Committee Working Group set up by the IFLA Committee on Cataloguing. Rev. ed. München [etc.] : Saur, 1992.
- ISBD(G) : General international standard bibliographic description : draft for world wide review / recommended by the ISBD Review Group. 2003 revision.
- ISBD(NBM) : Međunarodni standardni opis neknjižne građe / preporučila Komisija za pregled ISBDa ; s engleskoga prevela, hrvatske primjere odabrala i izradila Vedrana Juričić. Prerađeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1993.
- Jonsson, Gunilla. The bibliographic unit in digital context – how to define it?: Working Group 4 report / 1st International Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, Germany, July 28-30, 2003. http://www.ddb.de/standardisierung/pdf/papers_jonsson.pdf (2006-05-06).
- Katić, Tinka. Digitalizacija stare građe. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46, 3-4(2003), 33-47.
- Klarin, Sofija. Upute za katalogiziranje digitalnih reprodukcija. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2003. (radna inačica).
- Priručnik za UNIMARC : bibliografski format / prevela i priredila Mirna Willer. 2. hrvatsko izd. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica ; Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1999.
- Reed-Scott, Jutta. Cataloging of resources digitized for preservation. <http://www.arl.org/spec/249fly.html> (2003-04-24).

Report of the cataloging digital reproductions task force : revised draft. December 11, 1995 / Preservation Department at Yale University Library. <http://www.library.yale.edu/~mbeacom/crepros2.pdf> (2003-11-01).

Schwartz, Werner. On the importance of recording microforms and digitised versions produced for preservation on the international level, with a focus on standards. http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000055/article_content.htm (2003-12-14).

Smjernice za uporabu formata UNIMARC za opis elektroničke grade / prevela i hrvatske primjere izradila Sofija Klarin. <http://www.nsk.hr/e-izdanja/421118093.htm> (2003-10-02).

Standards for surrogates that are to be recorded in the EROMM database. <http://www.eromm.org/standards.htm> (2003-12-14).

Treatment of publications in multiple formats : initiated by the IFLA Section on Cataloguing ISBD Review Group. <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/multiplefrm.htm> (2002-11-03).

UNIMARC manual : bibliographic format / IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme (UBCIM). 2nd ed., 3rd upd. München : K.G. Saur, 2002.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga : drugi dio : kataložni opis. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983.

Verona, Eva. Upute za međunarodni standardni bibliografski opis bibliotečne grade : (Program Međunarodne federacije bibliotekarskih društava i ustanova) // 2. jugoslavensko savjetovanje o primjeni kompjutera u bibliotekama, Zagreb, 28-30. ožujka 1977. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1977. (Izdanja Hrvatskoga bibliotekarskog društva ; knj. 15). Pp. 85-90.

Vrana, Radovan. Digitalni Babilon : utvrđivanje kriterija za vrednovanje kvalitete izgradnje i sadržaja digitalnih zbirki i usluga. // 6. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredila Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko Knjižničarsko društvo, 2003. Pp. 49-61.

Willer, Mirna. Metapodaci za dugoročnu zaštitu elektroničke grade. // 5. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova / uredile Mirna Willer i Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. Pp. 55-69.

Woollard, Mathew. Digital resources : challenging use or users' challenges : conference proceedings. // Examining the impact of digitization upon scholarship in the humanities, 7 July 2003. / Institute of Historical Research. <http://www.history.ac.uk/conferences/digitisation2003/woollard.html> (2003-12-12).

Zlodi, Goran. Muzejska vizualna dokumentacija u digitalnom obliku : magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2003.